

Enco Korman

GODO: O VRSTI, POSLE KATASTROFE

(U čast pedesetogodišnjice *Godou*, u Nacionalnoj biblioteci Francuske, 21. januara 2002)

Rođen sam 1953, u godini postavljanja na scenu *Čekajući Godoa* u pozorištu Vavilon. Većina mojih pozorišnih dela objavljena je u Editions de Minuit (prvo 1982, upravo puni dvadeset godina). 1953, Minuit,¹ pozorište, rođendan... zašto ne bih sebi dozvolio, opravdao se, podržao u ideji da govorim o jednom od dela o kojima se najviše govorilo u svekolikoj istoriji dramske književnosti? Progovoriti, osloboditi, što bi se reklo do poslednjeg daha zboriti, o *Godou*, ne sa stanovišta istoričara umetnosti ili filozofa, nego iz jednostavnog razloga što nezadrživa, možda čak bolećiva sklonost ka stvaranju priča i verovanju da su pisane za scenu, ima u sebi nešto inhibirajuće za dramskog pisca. I upravo o toj inhibiciji želim najpre sada da govorim, sada ali i na kraju, dozvoliću sebi da kažem, da imenujem – jer sam pozvan to da učinim – mesto koje *Godou* ima u mojoj mašti i mom stvaralačkom putu. Kratko izlaganje koje sledi mora se dakle uzeti kao *čista fikcija* ili, ako više volite, kao jedinstvena studija, ili gledište – na neki način i *počasni posmrtni zbornik* – kao ruka koja maše na keju pozdravljajući parobrod, ili istim tim gestom briše tračak izmaglice što se nahvatala na vetrobranskom staklu, zamišljena misao, šetnja.

ESTRAGON: Sanjao sam jedan san.

VLADIMIR: Nemoj da mi ga pričaš!

– Sanjao sam da...

– NEMOJ DA MI PRIČAŠ!

– (*pokazujući rukom prema svemiru*) Zar je tebi ovaj dovoljan?²

Bilo je tako nezgodno početi s pisanjem upravo te godine kada se pojavilo *Loše viđeno, loše rečeno*,³ naslov koji se sam po sebi neminovno podrazumevao (ne razumevao), kao da nije bilo dovoljno to što je Vladimir već skoro dvadeset godina odbijao da čuje priču o Estragonovom snu.

Poznajem (isuviše) brojne fotografije Semjuela Beketa, da bih se odvažio na, *pozzo voce*: „Misli, svinjo!“, potom se sledio jezivim: „U istom se gnoju dva puta ne kupu.“

Pogled koji se ne zaboravlja, ispitivački, koji razmišlja o „nečemu isuviše velikom za običnog čoveka“, što bi rekao Žil Delez, skrozirajući pogled, što pozorišnog majstora, kao čioda, pribada na svoju kolekciju mrtvih glasova – ili Testjua ili Kjunarda, već prema polu, sa

¹ Reč „minuit“ na francuskom označava ponoć. (*Prim. prev.*)

² Samjuel Beket, *Izabrane drame*, Nolit, Beograd, *Čekajući Godoa*, prevod Aleksandar Saša Petrović, str. 48. (*Prim. prev.*)

³ *Mal vu, mal dit* (*Loše viđeno, loše rečeno*), kratko prozno delo iz 1981. god. (*Prim. prev.*)

akakakakademije antropopopopometrije iz Bern-on-Bresu, čiji sam i dalje, i to za života, mislim, u svojim danima klonulosti i malodušnosti, član misleći-svinjski, vrlo istaknuti. („Ali kako sad da sednem, pita se Poco, a da to ne deluje izveštačeno, kad sam već ustao. Da to ne izgleda – kako da kažem – kao da se kolebam?“)⁴

Kako sam mogao da pretpostavim – da pretpostavimo – da ja, da mi, pričamo o vremenu, o ovom vremenu, o *našem* vremenu, na mestu gde je zapovest da se tome ništa ne govori data čitavom čovečanstvu (jer kako kaže Vladimir za večnost: „Na ovom mestu, u ovaj čas, celo čovečanstvo smo nas dvojica, pa sviđalo se to nama ili ne“),⁵ zapovest da se zauvek začuti, dakle, pažljivo precizirana lapidarnim didaskalijama: „Ne osuđujmo zato našu generaciju, jer ona nije ništa nesrećnija od prethodne. (*Tišina*) Ali nemojmo je ni hvaliti. (*Tišina*.) Nemojmo uopšte govoriti o njoj. (*Tišina*).“⁶

Tišina! Tišina! Tišina! Kako je bilo tegobno, izgledalo neprilično, raditi scenu o toj tišini, i čuti u njoj naše početničke glasove:

ESTRAGON: A u međuvremenu, hajde da pokušamo da razgovaramo bez živciranja, kad već nismo u stanju da čutimo.

VLADIMIR: U pravu si – mi smo neiscrpne pričalice.

– To je zato da ne bismo mislili.

– Imamo to opravdanje.

– Da ne bismo morali da slušamo...

– Imamo mi svojih razloga.

– ...sve one mrtve glasove.

– Što podsećaju na šuštanje krila.

– Na šušanj lišća.

– Peska.

– Lišća.

Tišina.

– Oni govore svi u isti mah.

– Svaki za sebe.

Tišina.

– Pre bi se reklo da šapuću.

– Da žamore.

– Da šumore.

– Da šumore.

Tišina.

– Šta li oni to govore?

– Pričaju o svom životu.

– Nije im dosta što su živeli.

– Moraju i da pričaju o tome.

⁴ S. Beket, *op. cit.*, str. 59. (Prim. prev.)

⁵ *Ibid*, str. 106. (Prim. prev.)

⁶ *Ibid*, str. 63. (Prim. prev.)

– Nije im dosta što su mrtvi.

– To nije dovoljno.

Tišina.

– Šume kao perje.

– Kao lišće.

– Kao pepeo.

– Lišće.

*Duga tišina.*⁷

Zvuk lišća, peska, perja, pepela, ali naročito lišća (evociranog četiri puta), našeg *lišća*, dakle, pocrnelog ili nažvrljanog u onome što smo onda zvali naša „hitnost“ (reč koja je bila u modi početkom osamdesetih). S druge strane, da nismo izmislili, odlučili da tu takozvanu „hitnost“ kažemo, kako bismo se ispetljali iz stila *gong an-a*, *koan-a*,⁸ od zen enigme, koliko šaljive toliko i mračne, koju je činilo Beketovo delo, njega koji je još pisao, za nas, njegove čitaoce, gledaoce i obožavatelje, a koji pak nismo očekivali da postanemo njegovi sledbenici, što on ne bi želeo ni za šta na svetu? Bili bismo i dalje na istom mestu, bez sumnje, umoreni, ispražnjeni, afazični, suvlji nego što bi ikada možda bila smrt vešanjem o vrbu Vladimira i Estragona, prikazujući pozorište koje nije u stanju da iznese, ako ništa a ono bar težinu samoubistva svojih likova.

VLADIMIR: Početak je ono što je teško.

ESTRAGON: Može se početi od bilo čega.

– Da, ali treba se odlučiti.

– Tačno.

*Tišina.*⁹

Odlučio sam se, dakle, kao i nekolicina drugih, upustio sam se, u isto vreme ubeđen u hitnost da se kaže (pa čak i po cenu da loše kažem), i svestan da je taj zvuk lišća (to ljudsko šuštanje upredmećeno u književnu, a potom i pozorišnu produkciju) imao u sebi nešto uzaludno i smrtno, frivolno ili površno – kakve god da su uostalom bile moje kritičke namere, cepidlačke, potkazivačke, kakvo god da je, štaviše, bilo ono što se nazivalo (druga reč u modi) našom neophodnošću. Na neki način, nisam mogao, mi nismo mogli da radimo nešto drugo od onoga što smo radili, uostalom, možda smo i mi takođe bili „jedino dobri za to“ (čuveni Beketov odgovor na pitanje: „Zašto pišete?“).

VLADIMIR: Pomagaj!

ESTRAGON: Pokušavam.

⁷ *Ibid*, str. 89. (Prim. prev.)

⁸ *Gong an, koan* u zen budizmu predstavlja zagonetku ili paradoks, u formi aporije, kojom se želi pokazati neadekvatnost logičkog mišljenja. Onaj ko želi da reši enigmu, mora da se oslobodi ustaljenog načina mišljenja i da se prepusti nekoj vrsti intuicije. Primer koana je: „Kakav je zvuk pljeska jedne ruke?“ (Prim. prev.)

⁹ S. Beket, *op. cit*, str. 90.

- Kad tražiš, onda i čuješ.
- Tačno.
- A to te sprečava da pronađeš.
- Sprečava.¹⁰

Zajedljivi eho na Pikasovo: „Ja ne tražim, već nalazim“? Čiji bi eho – grohotni smeh – bio Bram Van Velde o kome govori Šarl Žulije? Koji nas opet začuđujuće vodi ka mrtvim glasovima: „Pikaso, grohotom se smeje... I pri tom tiho, šaljivo bezazlen: gospodar... biti gospodar... ja ne tražim, već nalazim. Jedino što zna je da radi, ne može ništa drugo. Mrtve duše!“¹¹ „Naći, znati, umreti.“ „Ono što je poznato, izgubljeno je za želju“, rekao bi uostalom Žak Lakan. Bilo je, dakle pitanje, na neki način, da se počne ne-znanjem. Da se oslobodi zavisnosti od nekog navodnog znanja o svetu, da se ne-igra pozorište ne-mišljenja (ili – i to još ostaje da se vidi – da se odigra ne-pozorište mišljenja).

Tražiti, naći, *misli* Vladimir, to sprečava da se misli...

ESTRAGON: A ipak misliš?

VLADIMIR: Ne, ne, to je nemoguće.

– Dobra ideja! – stvarno, hajde da se prepiremo.

– Nemoguće.

– Misliš?

– Mi nikada više nećemo misliti, nama više ne preti ta opasnost.

– Onda, šta imamo da se žalimo?¹²

Na šta smo se u stvari žalili tih 80-ih godina, punih mrtvačnica i karijera, spektakularnih obrta i velikih rešenja? Na teškoću razmišljanja na sceni, kao i za stolom? Na to kako odoleti talasu postmoderne? Ali čemu sve? Zar se istorija upravo ne završava? Zar misao ne ispušta svoje poslednje polemične štucaje? Zar pitanje trgovine ljudima nije već zaključeno: šta reći što već nije rečeno? Šta misliti što nije već uveliko poremetilo tok stvari, ponovo iskazan „prirodan“ tok stvari – takoreći *tržište*?

VLADIMIR: Misliti nije najgore.

ESTRAGON: Možda i nije. Ali imamo barem to.

– Šta to?

– To je ideja! – stvarno, hajde da jedan drugom postavljamo pitanja!

– Šta hoćeš da kažeš time: imamo bar to?

– To, jednu bedu manje.

– To je istina.

– Pa? Kako bi bilo da se smatramo srećnima?¹³

¹⁰ *Ibid*, str. 90. (Prim. prev.)

¹¹ Charles Juliet, *Rencontres avec Bram van Velde (Susreti sa Bram von Veldeom)*, prvo izdanje Fata Morgana, 1978.

¹² S. Beket, *op. cit*, str. 91. (Prim. prev.)

¹³ *Ibid*. (Prim. prev.)

Nesuvislost dijaloga primorava da se ponovo uspostavi veza: „Mi nikada više nećemo misliti, nama više ne preti ta opasnost“, kaže Vladimir – „jedna beda manje“,¹⁴ odgovara Estragon, nakon šest zbrkanih replika. Jedini rizik jeste misliti (a ne tražiti, niti naći). Onaj koji ne misli može da se smatra srećnim. Ali *šta* misli, *kako* misli, *gde* misli, onaj koji misli? („Gde sada? Kad sada? Ko sada?“, pita se Beket u isto vreme u *Bezimenom*.) Na čemu će počivati nova misao? – barem misao druge polovine veka?

VLADIMIR: Strašno je to što se već razmišljalo.

ESTRAGON: Ali zar se to nama ikada dešavalo?

– Pa otkud onda svi ovi leševi?

– Svi ovi kosturi?

– To mi kaži!

– Istina.

– Mora da smo ipak malčice mislili.

– U samom početku.

– Kosturnica! Kosturnica!¹⁵

Misao jeste rizik u tom smislu jer je misao iz kosturnice. Jer počinje, pa opet iznova šalje i upućuje na kosturnicu – na „katastrofu“ (naslov iz 1986). Ovde se misli na Blanšooov *L'écriture du désastre*,¹⁶ da bismo okarakterisali ono što najavljuju, naizgled budalasto, takozvani la-krdijaši Gogo i Didi, za koje nas Poco podseća da su „ipak ljudska bića (...) Od iste vrste kao i ja“. ¹⁷ I to je već poziv da se ne razmišlja više u terminima mentaliteta, ponašanja ili običaja, dakle psihologije ili sociologije, već vrste. Misao, ne (više) iz groba, već iz kosturnice, ne (više) individue, već vrste. Misao o ne-znanju, o lošim rečima, i drugim propastima.¹⁸ Name-ra utoliko manje *apsurdna*, iako je bilo Lakija u književnoj taksonomiji, da jasno poziva na rizik da se već jednom oslobodi od stereotipa preovlađujućih predstava gde kulminira termin totem „progres“. Više politički, najzad, nego metafizički. Nema načina da se to pre-kine! A šta ako slučajno želimo da se zabavimo...?

ESTRAGON: A ko te tera da je gledaš!?

VLADIMIR: Ne možeš da odoliš.

– Tačno.

– Ma koliko se trudio.

– Pardon?

– Ma koliko se trudio.

– Trebalo bi da se odlučno okrenemo Prirodi.

¹⁴ *Ibid.* (Prim. prev.)

¹⁵ *Ibid.*, str. 91. (Prim. prev.)

¹⁶ Maurice Blanchot, *L'écriture du désastre*, Paris, Gallimard, 1980. Jedno od Blanšooovih glavnih teo-rijsko-filozofskih dela. (Prim. prev.)

¹⁷ Samjuel Beket, *Čekajući Godoa*, Rad, Beograd, 2004, preveo Petar Pjanić, str. 24. (Prim. prev.)

¹⁸ Fr. „et autres foirades“, *Pour finir encore et autres foirades*, naslov dela S. Beketa objavljenog 1976. (Prim. prev.)

- To smo već pokušali.
- Jesmo.
- O, to nije najgora stvar, znam.
- Šta to?
- Pa to, što smo već mislili.
- Očigledno nije.
- Ali mogli smo i bez toga.
- Šta hoćeš?
- Znam, znam.

*Tišina.*¹⁹

Povratak tišini kroz polje Vrsta. Ali tišina, ovog puta otvorena, nova *scena* na kojoj se prepliću linije lutanja dramaturgija koje se rađaju ili preporučaju, barem one koje nameravaju da se odupru smrtonosnoj zamci ironičnog citiranja ili postmodernističkog oslobođenja. Štaviše, Beket je otvarao tu tišinu, i više nego osobito, radikalno, predosećajući – hoću da kažem, ne ostavljajući nikakvu *šansu* kandidatima koji će ga podražavati:

ESTRAGON: Da vidiš – i nije bilo loše ovo malo kaskanje – ćaskanje.

VLADIMIR: Da, ali sad bismo morali da pronađemo nešto drugo.

– Deder, da vidimo.

– Deder, da vidimo.

– Deder, da vidimo.

*Razmišljaju.*²⁰

„Nešto drugo“, „da vidimo“. Dati da se vidi (razmisli) o „nečemu drugom“. Mrtva mašta, momci, maštajte! Razmislite! I šta rade Vladimir i Estragon ako ne to da *odražavaju* publiku koja razmišlja, kao ona ogledala kojima bi, kako je šaljivo govorio Kokto, „bilo bolje da *razmisle* pre nego što odraze nešto“. Šta oni rade ako to nije *razmišljanje* o tom delu pozorišne zajednice kojoj pojedinačno pripadaju (nikada ne izgubiti iz vida, zar ne, da „na ovom mestu, u ovaj čas, celo čovečanstvo smo nas dvojica, pa sviđalo se to nama ili ne“)?)²¹ Šta oni rade, pokazujući već „pravac najgore“,²² a da to nije *razmišljanje o vrsti*? Ali još preciznije, bez sumnje: oni širom otvaraju vrata pozorištu definitivno posvećenom refleksiji o vrsti.

Naći ćemo, možda, bez sumnje (sigurno?), da je autor *Tekstova ni za šta*, teško razumljiv, on koji je odrešit u tome da se ništa ne može imenovati, čak ni izraziti, da su sve kočnice nestale, kao žestoki okidač pozorišta koje kritikuje, istražuje, cepidlači ljudsko društvo, njegovu istoriju, ljudsku vrstu, i njenu sudbinu... Ali tako je, ipak, meni, minornom piscu s kraja XX i početka XXI veka, kao i određenom broju drugih pisaca, verujem, iz moje gene-

¹⁹ S. Beket, *op. cit.*, str. 92. (*Prim. prev.*)

²⁰ *Ibid.*, str. 92. (*Prim. prev.*)

²¹ *Ibid.*, str. 106. (*Prim. prev.*)

²² *Cap au pire (Pravac najgore)*, prozno delo Samjuela Beketa prvobitno napisano na engleskom 1982. Prvo izdanje *Worstward Ho*, London, John Calder, 1983. Prevela sa engleskog na francuski Edit Furnije. (*Prim. prev.*)

racije, zvučao, odjeknuo *Godo*, prava pozorišna i misleća *uvertira*, u vremenu nakon dvostruke katastrofe Soe i Hirošime.

3. januara 1953. godine, igra se u Parizu, u pozorištu Vavilon, svetska premijera *Godoa*. Devet dana kasnije, pokreće se proces protiv odgovornih za masakr na Uradur-na-Glanu. 21 član SS divizije „Das Reich“ odgovara za masakr 643 stanovnika Uradura, 10. juna 1944. Među optuženim esesovcima nalazi se i jedanaest Alžašana, čija optužba zajedno sa Nemcima prouzrokuje ogroman talas ogorčenja u Francuskoj. Pod presijom javnog mnjenja, Parlament izglasava zakon kojim se Francuzi oslobađaju svake kolektivne odgovornosti za zločine počinjene od strane nacista.

„Tako vam je to na ovoj kurvinskoj zemlji“²³ – veli Poco.

(Sa francuskog prevela **Brankica Brankov**)

²³ S. Beket, *op. cit.*, str. 68. (*Prim. prev.*)